

PEKIĆ

PISMA IZ
TUĐINE

■ Laguna ■

Copyright © 2004, Borislav Pekić
Copyright © ovog izdanja 2015, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

O samotnosti!

Samotnosti, zavičajju moj!

F. Nietzsche, *Tako je govorio Zaratustra*

Sadržaj

PISMA IZ TUĐINE

Pismo čitaocu.	17
1. Pisac i tuđina	23
2. Hiljadu devetsto osamdeset četvrta, peta, šesta	26
3. Portret jedne usamljenosti	29
4. Šta bi Živorad s Irskom?	32
5. Bombe, kocka i engleski karakter.	36
6. Na večeri s tigrom, ili O ekscentričnosti.	39
7. Anglosaksonski maniri	42
8. Fanatizam, ili postojanost uverenja?	45
9. Afera Ponting, ili Šta je službeni moral	48
10. Izlet u englesku prirodu	51
11. O starosti koja je i bogu teška.	54
12. Kompromis kao način života	57
13. Priručnik za upoznavanje Engleza	60

14. Rat kao sport i sport kao rat.	63
15. Dan pobjede ili Dan opomene.	67
16. Jedan dan u jednim engleskim novinama	70
17. <i>As soon as possible</i> , ili Nostalgija za sporošću	73
18. Traktat o paucima i činovnicima	76
19. <i>Fair-play and foul-play</i>	79
20. Gde su jugoslovenski milijarderi?	82
21. Uloga brade u međunarodnom pravu	85
22. Kako razlikovati engleske klase?	88
23. Pravi život BBC-ja	91
24. Brigadni general Stonham, proizvođač jelki i šest paradoksa	94
25. Dečak Winslow, pravo i pravda	97
26. O skrivenim čarima korupcije	100
27. Jedna ostavka i jedan nauk	103
28. Veština precenjivanja i umetnost potcenjivanja .	107
29. Božja zapovest i politika	110
30. Lepe veštine prepirke i svađe	113
31. Paradoks engleskih klasnih netrpeljivosti	116
32. Englezi i četiri paradoksa	119
33. Dan u kome se dogodilo nemoguće	122
34. Škola za političare, ili Po jutru se dan poznaje . .	125
35. Altruizam, terorizam i turizam	128
36. Prepiska slepih s gluvima	132
37. Zemlja bez prošlosti zemlja je bez budućnosti . .	135
38. Istorija, nacionalni ponos i Englezi.	138
39. O zemlji izlazećeg sunca iz perspektive zemlje zalazećeg	141

40. Sedma sila u bodljikavim žicama	144
41. Nezaposlenost, moralno-politička podobnost i smisao za humor	148
42. Živorad na Divljem zapadu	151
43. Tvrđave izobilja i ničija zemlja bede	154
44. Prazne stranice programa za budućnost.	157
45. Ko je ovde lud, ja ili Englezi?	160
46. Predlog za evropski budžet 2000. godine	163
47. Nema problema!	166
48. Durbinski pogled na svet, ili Sedam dana koji nisu nikoga potresli	169
49. Godina koju su pojeli skakavci	173
50. Povratak iz tuđine u tuđinu	175

NOVA PISMA IZ TUĐINE

Drugo pismo čitaocu	183
51. „Hoda kao patka, kvače kao patka, izgleda kao patka, to je, očigledno, slon“	187
52. Kako da se u Britaniji dobro osećate	190
53. Kako u Britaniji ostati zdrav	193
54. Spasonosni eufemizmi rđave stvarnosti	196
55. Beseda o demokratiji, civilizaciji i kulturi	199
56. O staroj mladosti i mladim gresima	202
57. Kako i smrt učiniti smešnom	205
58. Ko za koga radi, pitanje je sad	207
59. Naša sentimentalna vaspitanja	210

60.	Evropa kao socijalistička babaroga	213
61.	Ko je jedva glavu sačuvao, ne može i pasoš	216
62.	Stvarni Englezi i njihova apstraktna monarhija.	219
63.	Profane misli o svetom britanskom <i>weekendu</i>	222
64.	Otvorena sezona lova na gluposti	225
65.	Siva hronika britanskih nedešavanja	228
66.	Uloga nemačkih bombi u izgradnji britanske prestolnice	231
67.	O engleskim zdravim bolestima	234
68.	Velika Britanija i ostatak sveta	237
69.	Dva britanska pogleda na Rusiju i jedna zagonetka	240
70.	Gvozdeni putevi naših nepoverenja	243
71.	Nostalgican pomen srpsko-britanskim odnosima	246
72.	Istorijske istine, ili Gde se dede car Dušana blago?	249
73.	Afere, i kako ih steći	252
74.	Ljubičice, kozje noge i naravoučenije	255
75.	Vreme reči, i kako da se izbegnu	258
76.	Krivovernici XVI, sveci XX veka	261
77.	Kako grešiti, i kako se iskupiti	264
78.	Teleevangelisti i dečak Buddy.	267
79.	Kako Englezima nas objasniti.	270
80.	Tumačenje Jugoslavije, ili Hod po mukama.	273
81.	Kako vaša familija, gospodine Ceaușescu?	276
82.	Englezi i mi u raljama tigra	279
83.	Naši jaki ljudi i engleske balkanske brige	282
84.	Srbi i četiri engleske zablude	284

85. Slovenačko prohladno proleće	287
86. Srpska ustavna zima i englesko zimsko leto	290
87. Evropo, otvori se!	293
88. O sablji i kalkulatoru kao narodnim amblemima	296
89. Nacionalni prst u vazduhu, ili Odakle vetar duva	299
90. Gordi ili perfidni Albion?	302
91. Poduke o Engleskoj gospodina Jonesa	305
92. <i>Magna Carta Libertatum</i> i predlog za engleski ustav.	308
93. Kako se prave istorijski bogalji	311
94. Kuda ide Engleska?.	314
95. Kajgane nema bez razlupanih jaja	316
96. Muke s onima koji bi hteli da budu – treći	319
97. Bermudski trougao socijalizma.	322
98. Baron Münchhausen i njegov čudesni perčin.	325
99. Majka parlamenta i maćeha naroda	328
100. Nepodnošljiva lakoća ludila.	331

POSLEDNJA PISMA IZ TUĐINE

Treće i poslednje pismo čitaocu	337
101. Glas vapijućih iz limba.	345
102. Irci i Albanci, ili Kako se navići na smrt	348
103. <i>Cover-up</i> , ili Guranje đubreta pod ćilim	351
104. Samo da ne naljutimo gospodina Hitlera, a strele neka lete	354
105. Vanbračni život nacije i demokratije.	357

-
-
106. Istoričari kao proroci prošlosti 360
107. Nikotinsko istočno pitanje zapadne civilizacije. . 363
108. Trun u svom = brvno u oku brata svojega. 367
109. Gde su sada okrenuti topovi *Aurore*? 370
110. Englezi, rodoljubi i Živoradi u tuđini 373
111. Englezi među boljševicima, ja među Englezima . 376
112. Kakva je razlika između britanskog lova
na medijume i našeg lova na memoariste 379
113. Mudri saveti podobni vremenu čuda 382
114. Živeti s krizom ili od krize? 385
115. Deset godina znoja, suza, krvi
i pomalo gvožđa 388
116. Jedan intervju i jedna zagonetka 391
117. Stabilizacija krize kao najbrži
način izlaska iz nje 394
118. Evropski „strah od letenja“ 397
119. Oni treći između ovog jednog 400
120. Kako imati izbore a ne izgubiti ih 403
121. Neobično ponašanje dijalektičkih
istorijskih nužnosti. 407
122. Tajna veza između kralja Williama Oranskog iz
1688. i demokratizacije jugosocijalizma iz 1988. . 409
123. Birminghamska šestorica
i hiljade golootočana; u redu, ali šta s ostalima? . 412
124. Uloga životinja u engleskom
i srpskom javnom životu 415
125. Što zemlji pripada, zemlji neka se vrati 418
126. Drug Živorad i novi parlamentarizam 421

-
-
127. Gospodin Jones, drug Živorad
i ja na demonstracijama 424
128. Poslednji pokušaj da se
gospodinu Jonesu objasni Jugoslavija 427
129. Koga briga kad ministri spavaju! 430
130. „K pitanjima“ povesti Velike Britanije
i male Jugoslavije 433
131. O Ujedinjenom Kraljevstvu
i razjedinjenoj Kraljevini 436
132. Republikanska Britanija
i republikanska Jugoslavija 439
133. *Quo vadis* Britanijo i Jugoslavijo? 442
134. Zašto je Britaniji nužna
a Srbiji nije nužna opozicija 445
135. Blagoslovena dosada postojanja,
ili Povratak Engleskoj i Englezima 448
136. „Živa bomba“ i kako je napraviti 451
137. Duh Sybil Penn i Evropska ekonomska zajednica . 454
138. John Cairncross
i engleska špijunska numeromanija 458
139. Kako se putem suda (engleskog)
otresti radničke klase. 461
140. Britanska politika i partija golfa 464
141. Ako prežive, deci će biti O. K.,
ili Priča o nehaju i cepidlačenju. 467
142. O jednoj rupi, dva svetonazora
i slavnoj engleskoj nastranosti 470
143. Homeopatske čari anglosaksonske uljudnosti . . 473
144. Pohvala piletu sa odsečenom glavom 476

145. „Maramica“ ili „useknjača“ – pitanje je sad	479
146. Kako se u Engleskoj bez rada obogatiti	482
147. Kod <i>Kraljeve glave</i> ili U hramu britanske slobode .	485
148. Gospodin Jones i ja po drugi put među Englezima	488
149. Krvava glava Anne Boleyn i engleska budućnost .	491
150. <i>Farewell Britain and...</i>	494
<i>Napomena priređivača.</i>	499
<i>O autoru.</i>	503

Pisma iz tuđine

Pismo čitaocu

Prvi put čuo sam potmulu, ominozi gong Radio Londona pod okolnostima koje su moj život signirale još jednim od brojnih paradoksa, možda preko potrebnim budućem piscu, ali sasvim izlišnim za bivšeg dečaka što su ga privilegovani socijalni položaj i porodični odgoj pripremali za spokojnu i prosperitetnu građansku karijeru. Bilo je to u banatskom selu Bavaništu, gde sam na majčinom imanju, kasnije eksproprisanom, lepo proveo sve četiri ratne godine, kasnije punom kapom plaćene ružnim godinama koje su sledile. U selu je funkcionisao jedan jedini dopušteni radio marke blaupunkt. Preko njega vesti BBC-ja na našem jeziku slušali su moj otac i njegovi prijatelji: domaći Nemač i apotekar, jedan trgovac i bivši vlasnik aparata, i ja, bivši budući prosperitetni građanin, a sprečiti se nije moglo da nam se s vremena na vreme pridruži njegov sadašnji posednik a naš zvanični neprijatelj, komandant mesnog garnizona Wehrmachta pukovnik Richter. Tako je u ovom grotesknom rasnom i političkom kondominijumu, geografski u čmaru Novog poretka, u kome se nije znalo ko s kime kolaborira,

premda se znalo zašto, BBC zauzeo izvesno mesto u mom životu, a da ja nisam zbog njega zauzeo mesto u nekom koncentracionom logoru. Radio London je, dakle, u moj život, kako se vidi, ušao nipošto blagodareći mom rodoljublju, već nepatriotskim osećanjima jednog nemačkog oficira.

Ne sećam se jasno kakav su utisak te vesti na mene ostavile. Čini mi se da su pomalo ličile na pozive davljeniku da ne gubi nadu i da se po svaku cenu održava na površini, jer pomoć je sa obale već upućena i za koju će godinu svakako stići. (Kad sam odrastao i naučio da istoriju čitam i između redova, shvatio sam da je te pozive upućivao jedan drugi davljenik, ali, pošto mi to nismo znali, odazvali smo se sa pučine naše osobne i nacionalne nesreće kao da su bili ozbiljni.) Ukratko, vesti su bile engleski optimistične, što znači da su bile u gospodski nehajnoj protivurečnosti sa stanjem na frontovima i u našim dušama. No, i kad je njihov sedativni smisao bio očigledan, domaći stratezi okupljeni oko aparata, u karbonarskom raspoloženju, pod karbidnom svetlošću duge okupacijske noći, uvek su bili kadri da i najpotresniji saveznički poraz pretvore u zalogu neke buduće pobede. Buduće pobede, sve do 1943, nažalost, retko su dolazile eterom, ispunjenim uglavnom obećanjima i savetima da se bude strpljiv.

Kasnije, kada se stanje na frontovima i u našim dušama, konsekvntno tome, popravilo, dogodilo se nešto neobično. Radio London postao je najednom pesimističan u pogledu ratnog ishoda. Kao da je Engleska došla do definitivnog zaključka da se, uprkos angažovanju Rusije i Sjedinjenih Država – silom, doduše, više nego milom – rat nikako ne može dobiti bez moje pomoći, hoću reći bez ponovnog jugoslovenskog učešća. Zemlja koja se do tada uspešno borila sama, i kojoj smo upravo zbog toga zdušno aplaudirali,

počela je od nas tražiti da joj se pridružimo, iako joj je bilo poznato kako smo prošli kad smo to prvi put učinili. Ondašnji komentator BBC-ja, izvesni gospodin Harrison, s mravljom nam je, prilično dosadnom upornošću svake večeri predlagao da od aplaudiranja Englezima pređemo na ubijanje Nemaca, tvrdeći da to nije ni najmanje teško, ako čovek samo jednom počne.

Poznato je šta se sve na Balkanu tokom rata događalo.

Poznato je, takođe, da se ljubaznim pozivima gospodina Harrisona nisam *tada* odazvao.

(Docnije sam saznao da njegov radio-dvojnik, koji je govorio za kanalska ostrva Guernsey i Jersey, jedinu teritoriju Ujedinjenog Kraljevstva pod nemačkom okupacijom, nije bio istog borbenog mišljenja. On je savetovao ostrvljanima da ostanu mirni i da se pokoravaju okupacionim vlastima. Spada li ovo u karakter Engleza ili pre priliči karakteru politike, ne znam, ali kao tema moraće čekati na neko od mojih budućih *Pisama iz tuđine*.)

Obavešten sam, takođe, da je u redovnoj emisiji na srpskohrvatskom jeziku meni i nekolicini mojih istomišljenika BBC posvetio nekoliko nekrološki osenčenih reči, i to zato što smo se pozivima gospodina Harrisona odazvali s istorijskim zakašnjenjem od četiri godine.

I to bi, sve do godine 1985, bili moji jedini dodiri s radio-službom koja se i danas smatra najboljom na svetu.

Petnaest godina posle preseljenja u Britaniju – što je, otprilike, prosečna brzina ovdašnjih događanja – ponuđeno mi je da svake druge nedelje šest minuta zamenjujem nezabornog gospodina Harrisona, koji me je na vreme u rat pozivao, a kome sam se, nažalost, u nevreme odazvao. Prihvatio sam ponudu možda iz taštine, možda iz pakosti, ali pre svega da bih se bavio temama kojima u mojim knjigama nije bilo

mesta. Tako su nastala *Pisma iz tuđine*, tokom dve godine emitovana na BBC-ju pod naslovom *Pisma iz Londona*.

Nema svrhe žaliti se na prvu poteškoću s kojom sam se suočio: šta se za šest minuta može reći a da nešto znači? A potom, ako se i može, o čemu govoriti? Objasnjavati Engleze kao da ih čovek poznaje, a ovamo siguran biti da ih stvarno nikad neće upoznati – nečist je, pa i jalov poduhvat. Tumačiti jedan narod strancima, a pri tome i sam biti stranac, arogantna je smelost. I onda, zašto bi Englezi trebalo da nas zanimaju više nego što mi zanimamo njih? Niti je 1941. da smo mi njima potrebni, niti 1948. da oni nama trebaju. A upravo je to, upoznavanje jugoslovenskih slušatelja BBC-ja sa Engleskom i Englezima, morao biti smisao, cilj i sadržaj mojih emisija.

U kojoj sam meri uspeo da vas upoznam s nečim o čemu i sam malo znam, videćete i sami.

S druge strane, čini mi se da o nama podosta znam, pa bi možda uputnije bilo da sam njima govorio o nama, umesto što nama govorim o njima, ali me za to niko nije angažovao. Povremeno vraćanje na nas, poređenja radi ili iz drugih razloga, moja je lična inicijativa za koju sâm snosim odgovornost.

U međuvremenu, skrenuo bih pažnju na jedno osećanje s kojim, dok pred mikrofon nisam stao, nisam imao nikakvo iskustvo. Govoriti i pri tome verovati da ono što saopštavate ima nekog smisla, a ne znati kome se obraćate, nemati pred sobom ljudsko lice, tek hladno, metalno, mrtvo lice ravnodušnog prijemnika, ne znati da li vas iko uopšte sluša, ili ste okruženi gluvenilom ništavila, i svoje fraze – kako u jednom lamentu veli George Orwell – izgovarate u vetar, neobično je i, rekao bih, neprirodno stanje ljudske misli. Prirodan, dvopolan, dijaloški odnos zamenjen je ovde monologom, koji je po svom duhu uvek autoritaran, da baš ne kažem

totalitaristički. Ma šta rekli, mikrofon će se poslušno s vama složiti, ma o čemu ma kako govorili, vratiće vam samo odobravajući muk. I tu leži najveća opasnost za svakog radio-komentatora. Čovek se na to postepeno navikava i najzad stiže do stanja samodovoljnosti, u kome mu ni slušalac, taj nemi i neutralni sagovornik, više nije potreban, do govora u kome se više nikome ne obraća.

Tada je vreme da začuti.

Nadam se da ću to vreme na vreme umeti da prepoznam.

London, februar 1987.

Borislav V. Pekić

1. Pisac i tuđina

Pitaćete se, ne bez razloga, šta jugoslovenski pisac traži u Londonu? Zašto nije u svojoj zemlji, gde mu je po prirodi poziva mesto? Zašto nije sa svojim narodom, u realnosti svoje zemlje, u prostoru jezika na kojem piše? Zašto i ne živi s onima za koje piše?

Ovo je stanje, na prvi pogled, neprirodno. Ali ako pogledamo istoriju literature, videćemo da je puna ovakvih „neprirodnosti“. Skoro bi se smelo reći da je za pisca neprirodnije da u svojoj zemlji živi. Velika imena ruske književne budućnosti, od Solženjicina do Zinovjeva, rade na Zapadu. Ovdje su Ionesco, Miloš, Kundera. M. Yourcenar živi u Sjedinjenim Državama, R. Graves na jednom španskom ostrvu. Engleski pesnik Auden umire u Austriji, a Kolumbijac Marquez je u Parizu hispanoameričku književnost učinio svetskom. Između dva globalna rata „izgubljena generacija“ angloameričkih pisaca preselila se u Evropu, u dobrovoljnom izgnanstvu iz načina života koji se odbacivao samo

zato da bi se, paradoksalno, sa što veće fizičke udaljenosti i iz što ekskluzivnije duhovne nezavisnosti što istinitije i dublje opisao.

Stanje nije stečeno. Ono je nasleđeno. Još od antike ljudi pera manji ili veći deo života, češće prinudno, ređe dragovoljno, ponekad i u mutnoj mešavini povoda, provedoše u onome što zovemo tuđinom, a što je, u stvari, ovaj naš svet viđen s neke druge strane. Dante, Rousseau, Hugo, Zola, Byron, Rimbaud, Wilde, braća Mann, Hemingway, Joyce, Pound, Beckett, Vuk Karadžić, Matoš, Crnjanski, Dučić, R. Petrović život su proveli u potucanju između čistilišta Tuđine i čistilišta Domovine, misleći i pišući jezikom zemlje koja ih je odbacila ili koju su oni odbacili. Ali, odbacivanje nikad nije bilo, niti može biti trajno. Ma gde i ma kako živeo, pravi će pisac uvek pripadati istoriji i sudbini svog naroda.

Neizbežnom izmirenju Moći i Duha, Istorije i njenih buntovnih crnih ovaca, pomaže činjenica da je, usled tehnološkog napretka, svet danas nerazlučiva celina, kopno a ne arhipelag, i da su međuzavisnosti ljudi za opstanak vrste presudnije nego ikad u njenoj mučnoj povesti. Svet se više ne sastoji od usamljenih humanih enklava, razdvojenih brisanim prostorima divljine. Niko više iz njega ne može biti proteran, niti od njega pobeći. Kada je Cezar Avgust oterao Ovidija u crnomorske Tome, pesniku se s pravom činilo da je prognan iz samog života, jer ono što je on pod životom podrazumevao zbivalo se jedino na Mediteranu. Ovidijev svet dozeao je koliko i džilit rimskog legionara, a sve što se izvan zaštite Romulovog štita dešavalo bilo je i – izvan sveta. Zato je pevao poruku svih prognanika: „Učinite da se moje kosti vrata u maloj urni da, iako mrtav, ne ostanem u izgnanstvu.“ Ovidije je umro u tuđini. Kostu mu nisu vraćene u Rim. Vraćene su u temelje evropske kulture, gde im

je mesto, ali gde je mesto i moštima Avgusta, čoveka koji ga je prognao.

Jer, pesnik je glasnik i svog sela i glasnik sveta. Nemoguće ga je proterati u ništavilo. Možete ga jedino oterati u slavu. Ima znakova da Moć ovu istinu počinje da shvata.

Govoriti o piscu u tuđini nije što i govoriti o ma kom čoveku u toj tuđini. Za ljude je jezik pomoćno sredstvo egzistencije, prilagodljivo zajednici u kojoj se živi. Za pisca je ono – jedino. On može sve promeniti, pa i zemlju, no, osim izuzetno, ne i jezik svojih dela. Dugo biti izvan kruga maternjeg jezika rizik je. Spona sa poreklom i tлом genetska je, mitska. U ljudskim i umetničkim iskušenjima ona antejski obnavlja istrošenu snagu. Van zemlje životodavno korenje se suši, izvora te obnove nema. On postoji samo u memoriji, a memorija je groblje i, kao i svako groblje, za život nije. Stoga pisac u tuđini hoda oštricom brijača između novih iskustava i starih uspomena, dva jedina vrela njegovog nadahnuća. Hoće li nova iskustva razoriti uspomene ili ih oploditi boljim razumevanjem – neizvesno je.

Ako je rizik prihvaćen, postoje i razlozi. Moji su profesionalne prirode, ako to nije tek druga reč za ono što od mene ište čovek. U načelu, pisac ne izražava samo svoje već i neko opšte iskustvo. Oba izviru iz realnosti. Težinom kamena potonuti u realnost opasno je kao i, poput eha ili sene, živeti van nje. Da, zbunjen, od nje ne pobegnem, ali da u nju ne potonem, izgubim nezavisnost mišljenja i sposobnost da svoje teme uzdignem do izvesne univerzalnosti, bez koje nema umetničke istine, izmakao sam se da tu realnost, realnost svoje zemlje i njene sudbine, osmotrim i sa strane.

Ako sam uspeo, videće se. Ako nisam, platiću. Pošto ovde nisam da upoznam Britance, nego još bolje svoj narod, bojim se da ćete u mojim *Pismima iz tuđine* (Engleske) više

slušati o nama nego o njima. Iz toga kako čovek s Balkana vidi svet videće se možda i kakvi smo sami. U drugima, kao u ogledalu, videćemo sebe; u njihovim vrlinama, svoje mane; u njihovim mogućnostima, svoja ograničenja; u njihovim sposobnostima, svoje nemoći. A nadajmo se, premda nada nije velika, u njihovim manama, ograničenjima i nemoćima – izvesnu šansu za samopoštovanje.

Polje razlikovanja i podudaranja dve rase, tradicije, istorije, sudbine, pa i civilizacije, neiscrpno je. Odakle početi? Početi od činjenice da smo, barem mi u Srbiji, engleskog poslanika dobili pre nego što smo od njih dobili engleski klozet, ali da smo zato svog kralja ubili mnogo kasnije nego oni, čini mi se preranim. Počnimo od nečeg jedino pouzdanog: pripadamo istoj vrsti, ljudi smo i mi i oni. Ali osvrnete li se oko sebe, uočićete da to veoma malo znači.

2. Hiljadu devetsto osamdeset četvrta, peta, šesta...

U Orwellovoj 1984. opisan je pašnjak koji junak romana Smith zove *Zlatnim krajem*. Stari pašnjak obrstili su zečevi. Njime vijuga putanja, unaokolo se vide krtičnjaci. U živici, nasuprot poljani, brestove se grane blago povijaju na vetru, a lišće, gusto kao ženska kosa, jedva primetno treperi. U blizini teče potočić, u čijim se virovima, ispod vrba, igraju ribice.

U Bradfordovoj, filmskoj verziji romana vidimo taj pašnjak. Nekoliko puta u Smithovom snu, jednom u stvarnosti ljubavnog susreta s devojkom Julijom. Predeo iz sna jednak je predelu na javi. I neuporedivo privlačniji nego u Orwellovom kratkom i suvom opisu. Što je kod pisca tek lirski nagoveštaj, kod reditelja je poetski simbol u svoj svojoj

nostalgičnoj raskoši. Čednom lepotom, čistotom nedirnete prirode, on je Pašnjak Gospodnji, rajsko utočište u paklenoj stvarnosti godine 1984. Povrh Smithovih humanih sumnji, Julijine nevine plotnosti, njihove kratke ali uzvišene pobune protiv tiranije Velikog Brata i njegove totalitarističke oligarhije, zeleni, bujni pašnjak jedina je nada u ovoj umetnosti hermetičkog, sivog beznađa koja nas ne plaši imaginarnim svetom budućnosti, već upoznaje sa svetom u kome odavno živimo. Svetom na glavu obrnutim, u kome se prošlost menja, a budućnost je neizmenjiva, gde jezik ne oživljava misao nego je ubija, gde se mir obezbeđuje ratom, ropstvo proglašava slobodom, moć zasniva na strahu i neznanju, a granice između laži i istine zauvek su izbrisane. I gde san, pre nego što i on bude programiran, ostaje jedini slobodan koridor kojim se iz mračnog sveta 1984, 1985, 1986, ili ko zna koje, može pobeći u neki bolji. San i, naravno, smrt. I kad Smithov mučitelj, prosvećeni inženjer ljudskih duša O'Brien, kaže da će se opet sresti „tamo gde nema mraka“, ovaj večni subjekt istorije i naivni predstavnik ljudske nade veruje da to može biti samo na pašnjaku, u Zlatnom kraju nad kojim uvek sija sunce. Oni se i sreću tamo gde mraka nema. Samo, to nije Zlatni kraj, Pašnjak Gospodnji, poslednje utočište humaniteta. To je podzemna ćelija policije, u kojoj se sijalica, to jedino zatvoreničko sunce, nikada ne gasi. I ta razlika između božanskog pašnjaka i ljudske pećine večna je razlika između naših nada i istina, naših utopija i realnosti, naših istorijskih ciljeva i naše istorije, a možda i ljudske iluzije i ljudske sudbine.

Za ovu sumornu sliku Veka prosvećenosti i Dvomisli njegove materijalističke civilizacije Radford dobija titulu reditelja godine, a John Hurt, pobunjenik s razlogom ali bez izgleda, prestiž najboljeg glumca. A šta smo mi gledaoci

dobili? Nismo dobili ništa. Naprotiv, izgubili smo nešto. I baš se u tom gubitku sadrži naš najveći dobitak. Izgubili smo, nadajmo se, nešto od sebičnjačke ravnodušnosti s kojom gledamo svet oko sebe. Jer, pred ovim beskompromisnim filmom nemamo utešan osećaj da vidimo budućnost, koja se, ako smo mudri, može izbeći: koja se može, ali ne mora dogoditi. Vidimo nešto što se svuda oko nas *već događa*. Vidimo budućnost koja je već došla, ali još nije prošla i nema izgleda da ikada prođe. Kada u filmu *1984*. vidimo izlive programirane mržnje, vidimo i prinudnu, treniranu, programiranu mržnju što potresa i naš svet. Besmisleni rat na ekranu tek preslikava besmislene ratove koje vodimo. Bomba što razara London i za nas je već na nekoj lansirnoj rampi. Kad sa Smithom prolazimo sirotinjskim četvrtima, upoznajemo i bedu svojih geta, nepravde svojih socijalnih utopija. U tupoj ravnodušnosti građana na filmu prepoznajemo, ako smo poštene, i vlastitu. Kad u zabranjenom azilu svemoćne Partije sa Smithom posećujemo O'Briena, ne možemo se ne spomenuti i svojih partija, svojih svemoćnika. Umiranje od gladi Smithove majke i sestre umiranje je ljudi i dece našeg sveta. Zatvaranje, mučenje i pogubljenje Winstona Smitha zatvaranje je, mučenje i pogubljenje vašeg sugrađanina, prijatelja, bližnjeg, ili će to uskoro biti, vaše je to zatvaranje, mučenje i pogubljenje, ili će uskoro biti.

Ali, kad sa zebnjom pratimo tok Smithove pobune i svojom dušom dobro želimo, i sami postajemo plen opšte Dvo-misli, jer mi znamo da će se ona rđavo završiti. Ne što smo Orwella čitali, već što, ma čemu se nadali, duboko u srcu poznajemo svet u kome živimo.

Svet, u kome se, u pravoj, tek protekloj godini 1984. u 98 zemalja, članica Ujedinjenih nacija, ljudi, zaštićeni njenom poveljom i svim mogućim humanističkim konvencijama,

u svrhu prevaspitavanja, reformisanja i društvenog prilagođavanja potapahu u izmet, prženi behu na električnim ražnjevima, sahranjivahu se po duševnim bolnicama i umlaćivahu čekićima.

Svet u kome se još uvek robuje za mišljenje, i robuje mišljenju, i upravo zato što se mišljenju robuje, na robiju se zbog mišljenja ide.

Svet u kome još uvek ima samo jedan pouzdan način da se čovek rodi, a već bezbroj sigurnih načina da se ubije, i opet, hiljadu načina da se umre, a samo jedan da se preživi.

Svet u kome je svaki Smith osuđen na smrt, samo je pitanje kada i kako će se presuda izvršiti. Engleski je pesnik John Donne pevao:

*Nikad ne pitaj za kim zvono zvoni,
Ono i za tebe zvoni.*

Tako i mi, gledaoci Radfordovog filma, možemo reći: „Ne pitajmo za koga od bola i stida urla mučeni Winston Smith. Urla za sve koje u ovom času, bilo gde u svetu i bilo zbog čega muče, progone, ponižavaju i ubijaju.“

Urla i za nas!

3. Portret jedne usamljenosti

On nije bio jedini emigrant koga sam upoznao u parku, na klupi. S vremenom ih je bilo toliko da sam poverovao kako je svaki usamljeni čovek na klupi – emigrant. Ovoga o kome je reč upoznao sam u uskoj aleji što se kao zelena iluzija prolećne obnove života uvukla između sive Temze i otmenog, edvardijanski crvenkastog Cheyne Walka. Pre rata, u